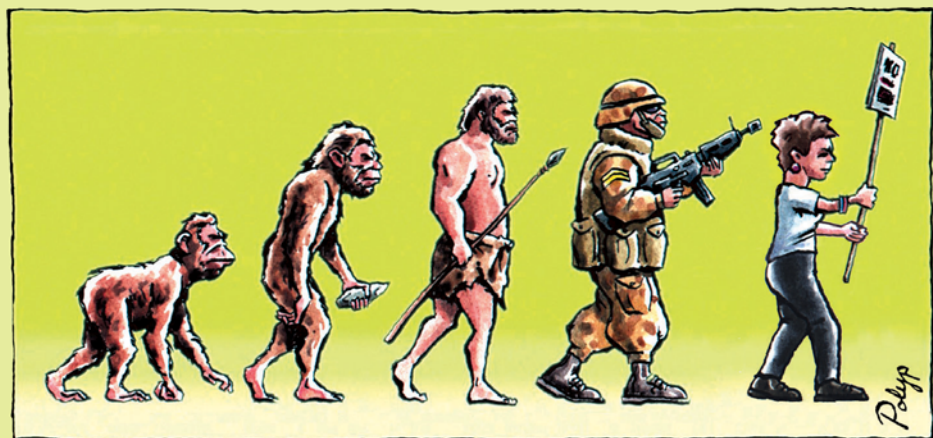

Konflikt světů a svět konfliktů

Jiří Tomeš
David Festa
Josef Novotný
a kol.

Konflikt světů a svět konfliktů

Jiří Tomeš
David Festa
Josef Novotný
a kol.

Střety idejí a zájmů v současném světě

Nakladatelství P3K
Praha 2007

*Publikace byla vydána s přispěním Vzdělávací nadace Jana Husa
a společnosti Ecovoice.*

Recenzoval:

doc. RNDr. Dušan Drbohlav, CSc.

Vydalo Nakladatelství P3K, Praha. 1. vydání, 2007

Texty © Jiří Tomeš, David Festa, Josef Novotný, Hana Horáková-Novotná,
Alemayehu Kumsa, Livia Šavelková, 2007

Mapy © Tomáš Kafka, Jiří Tomeš, David Festa, 2007

Kresby © Paul Fitzgerald 'Polyp', 2007

Redakční zpracování: Jiří Tomeš, David Festa, Helena Janů

Sazba a zlom: Karel Kupka

Tisk: PBtisk, Příbram

© Nakladatelství P3K, 2007

ISBN 978-80-903587-6-8

ISBN 978-80-87186-22-0 (eKniha pdf)

Obsah

PŘEDMLUVA A PODĚKOVÁNÍ	9
ÚVOD (<i>Jiří Tomeš, David Festa, Josef Novotný</i>)	11
GLOBALIZACE A USPOŘÁDÁNÍ GLOBÁLNÍHO SYSTÉMU (<i>Alemayehu Kumsa</i>) ...	24
1. Základní pojmy globalizace	24
2. Čtyři pojetí globálního systému	26
2.1 Immanuel Wallerstein: globální ekonomika	26
2.2 John Meyer: globální občanský řád	29
2.3 Roland Robertson: globální kultura	30
2.4 Niklas Luhmann: globální společnost	33
3. Historický nástin formování globálního uspořádání	35
3.1 Šest historických vln formování globálního systému	36
4. Moderní uspořádání globálního systému: tři hlavní mezinárodní instituce	38
4.1 Washingtonský konsenzus	40
4.2 Východoasijská hospodářská krize	41
Závěr	44
KOLONIALISMUS A POSTKOLONIALISMUS (<i>Hana Horáková-Novotná</i>)	46
A) <i>Kolonialismus</i>	
Úvod	46
1. Kolonialismus v kontextu imperialismu	48
2. Teorie imperialismu	49
3. Dichotomie „my a oni“: střet Evropy se „signifikantním druhým“ (significant other) ..	50
4. Kolonialismus a imperialismus – časoprostorové vymezení	51
5. Dekolonizace – příčiny a důsledky	54
5.1 Důsledky kolonizačních a dekolonizačních procesů	55
6. Od kolonialismu ke koloniálnímu diskurzu	57
6.1 Kolonialismus a literatura	57
B) <i>Postkolonialismus</i>	
1. Terminologická složitost	58
2. Různé koncepce postkolonialismu	60
3. Intelektuální předchůdce postkoloniálních studií: literatura Commonwealthu a teorie koloniálního diskurzu	63
3.1 Kritika orientalismu	68
4. Nejvýznamnější představitelé postkolonialismu	68

5. Kritika postkolonialismu	71
Závěr	73

VÁLKY PO ROZPADU BIPOLÁRNÍHO SVĚTA – TENDENCE A PŘÍČINY

<i>(Jiří Tomáš)</i>	77
Úvod	77
1. Teorie ozbrojených konfliktů a válek	81
2. Definice a metodické problémy – datasey konfliktů	88
3. Vývoj ozbrojených konfliktů po konci studené války	95
4. Typologie konfliktů podle příčin – diskuse	99
4.1 Kulturní – etnické a náboženské – faktory	102
4.2 Ekonomické faktory	104
4.3 Politické faktory	108
4.4 Geografické faktory	110
4.5 Geopolitické faktory	112
Shrnutí	113
4.6 Občanské a kořistnické války	113
Závěr	116

NOVÉ VÁLKY? PROMĚNA CHARAKTERU A GEOGRAFICKÉ DISTRIBUCE

OSZBROJENÝCH KONFLIKTŮ PO KONCI STUDENÉ VÁLKY <i>(Jiří Tomáš)</i>	125
1. Změny charakteru konfliktů po konci studené války	127
1.1 Pokles počtu mezistátních a vzrůst počtu vnitrostátních konfliktů	128
1.2 Pokles výskytu občanských válek	130
1.3 Rozmach konfliktů za identitu	130
1.4 Rozvoj forem ozbrojených konfliktů, gerilových metod boje a terorismu	132
1.5 Zvýšení podílu civilních obětí	136
1.6 Zvyšující se počet uprchlíků a vnitřně přesídlených osob	140
1.7 Rozvoj humanitárních aktivit a pomoci	141
1.8 Technologizace boje a informační válka	142
1.9 Stírání rozdílů mezi formami a způsoby vedení válek a konfliktů	143
1.10 Masová brutalizace konfliktů	144
1.11 Globalizace válek a konfliktů	145
1.12 Rozšíření obchodu s ručními zbraněmi	146
1.13 Prodlužování délky konfliktů	148
1.14 Rozmach využívání privátních žoldnéřských jednotek	148
2. Ekonomizace konfliktů a nové zdroje financování	149
2.1 Proměna financování konfliktů	153
3. Geografické aspekty a proměna geografického rozšíření válek a konfliktů	155
Závěr	171

VÝVOJ ROZVOJOVÉHO PARADIGMATU A PROBLEMATIKA

SPOLEČENSKO-EKONOMICKÝCH NEROVNOSTÍ	
V KONTEXTU GLOBALIZACE <i>(Josef Novotný)</i>	180
Úvod	180
1. Rozvojová studia: stručná charakteristika a nastínění existujících přístupů	181
1.1 Politicko-ideologický kontext	183
1.2 Přístupy vycházející z konzervatismu	184

1.3	Socialisticky orientované přístupy	185
1.4	Přístupy související s liberalismem	186
1.5	Kritika tradičních přístupů	188
2.	Společensko-ekonomické nerovnosti, chudoba, kvalita života a globalizace	189
2.1	Ekonomický růst a snižování chudoby vs. distribuční spravedlnost	190
2.2	Společensko-ekonomické nerovnosti vs. ekonomická výkonnost	192
2.3	Společensko-ekonomické nerovnosti vs. rozdíly v kvalitě života a spokojenosti	194
2.4	Ekonomická globalizace a nerovnosti	196
3.	Nerovnoměrný ekonomický rozvoj světa: pokus o empirickou dokumentaci	198
3.1	Mezistátní ekonomické rozdíly	199
3.2	Celková globální společensko-ekonomická nerovnost	200

GLOBALIZACE A PŮVODNÍ, DOMORODÍ OBYVATELÉ SVĚTA (*Livia Šavelková*) 208

1.	Původní obyvatelé světa a jejich populace v různých oblastech světa	209
1.1	Amerika	211
1.2	Asie	212
1.3	Afrika	212
1.4	Evropa a ruská část Asie	213
1.5	Oceánie, Austrálie a Nový Zéland	213
2.	Stát, mezinárodní organizace a původní obyvatelé světa	214
2.1	Stát a původní obyvatelé světa	214
2.2	Mezinárodní organizace a původní obyvatelé světa	218
3.	Identita, mezinárodní právo a problematika definice původních obyvatel světa	222
3.1	Definice	222
3.2	Definice mezinárodních organizací	225
3.3	Problematika jednotlivých kritérií definic původního obyvatele	226
4.	Původní obyvatelé světa v kontextu etnicity a práva – etnická menšina nebo zájmová skupina?	228
4.1	Původní obyvatelé pohledem etnických teorií	228
4.2	Identita původních obyvatel světa v kontextu práva	229
	Závěr	232

SOCIÁLNÍ HNUTÍ: OD LOKÁLNÍCH SPORŮ K TRANSNACIONÁLNÍMU

	PROSTORU REZISTENCE (<i>David Festa</i>)	238
	Úvod	238
1.	Teoretické přístupy k pojetí sociálních hnutí	243
1.1	Geografie a sociální hnutí	247
2.	Sociální hnutí a rozvoj – rezistence, strategie a transnacionalizace odporu	248
2.1	Seringueiros a devastace brazilských deštných lesů	252
2.2	Ekofeministické hnutí Zelený pás v Africe	253
2.3	Hnutí Zachraňte řeku Narmadu a stavby přehrad v Indii	254
2.4	Zapatisté jako „informační guerilla“	256
3.	Transnacionální prostor rezistence – síť PGA, ATTAC, WSF	258
3.1	Globální lidová akce (PGA)	258
3.2	Sdružení pro zdanění finančních transakcí a pro pomoc občanům (ATTAC)	260
3.3	Světové sociální fórum (WSF)	261
3.4	Jazyk, mobilita, místo a moc v transnacionálním prostoru rezistence	264
	Závěr	266

DOPADY AKTIVIT, JEJICHŽ ROZVOJ BÝVÁ SPOJOVÁN S GLOBALIZACÍ, NA PŮVODNÍ OBYVATELE SVĚTA (<i>Josef Novotný, Jiří Tomeš, David Festa</i>)	271
Afrika	273
Evropa	274
Asie	274
Jihovýchodní Asie a Austrálie	276
Mexiko, Střední a Jižní Amerika	278
Severní Amerika	284

PŘÍKLADY, NÁMĚTY A OTÁZKY PRO CVIČENÍ, SEMINÁŘE

A ZPRACOVÁNÍ STUDENTSKÝCH PRACÍ

(<i>David Festa, Jiří Tomeš, Josef Novotný, Hana Horáková-Novotná, Lívía Šavelková</i>)	285
---	-----

A) *Původní obyvatelé, globalizace a sociální bnutí*

Geneticky modifikované plodiny – Asociace farmářů Karnátaky a Monsanto	286
Těžba ropy a Ogoniové v deltě Nigeru	288
Práva původních obyvatel světa	290
Křováci	292
Internátní školy pro původní obyvatele Severní Ameriky a Austrálie	294
Novodobé formy rasismu	296
Problémy postkolonie: budování národního státu v Nové Jižní Africe	298
Seminolové kupují Hard Rock Café	300
Politika a společnost: náboženství, čarodějnictví a magie	301

B) *Problémy rozvoje – globalizace a chudé země*

Stavby přehrad	302
Nové trendy v mezinárodní dělbě práce	304
HIV/AIDS	306
Sociální a ekonomické nerovnosti	308
Internet a rozvoj	310
Lidská práva a ekonomický rozvoj	312
Mezinárodní obchod	314
Globalizace a chudé země	316
Temný kontinent: reprezentace a stereotypy o Africe	318
Problémy transformace postkolonie a postkomunismu: korupce a klientelismus	320

C) *Současné války a ozbrojené konflikty*

Bosna a Hercegovina – etnické čistky – tragédie Srebrenice	322
Kosovo – masové vyhánění Albánců – zásah OSN – nový stát?	324
Rwanda – genocida / politicida současnosti	326
OSN – záruka míru?	328
Irák – ropa a svoboda – geopolitický konflikt par excellence	330
Konflikty a životní prostředí (podmínky)	332
Čečensko – tolerovaná genocida – země, kterou svět odepsal	334
Krvavé diamanty – konflikt v Sierra Leone a Libérii	336

O autorech	339
Seznam vyobrazených map	341
Seznam zkratk použitých v textech	342

Rejstřík	345
--------------------	-----

Předmluva a poděkování

I přes relativně rozsáhlou autorskou a překladatelskou aktivitu ve sféře politologie a mezinárodních vztahů lze konstatovat, že publikací, které se zabývají problémy a konflikty současného světa v širším záběru a kontextu témat, mezi nimi i publikací určených přednostně studentům společenských věd, je stále nedostatek. Dynamicky se sice rozvíjí aktivita na poli studia globalizace a sociální antropologie, ale odpovídající pozornost se stále nevěnuje např. rozvojovým problémům světa nebo ozbrojeným konfliktům (snad s výjimkou vojenských kruhů). Hlavním cílem této knihy je – i přes omezený počet sledovaných témat – přispět k zaplnění této mezery, a zejména připojit se k diskusi na téma konfliktuality současného světa.

Při zpracování publikace, která se – vzhledem k proměnám struktury – rodila velmi těžce, nám pomohlo několik kolegů a přátel, kterým chceme tímto vyjádřit naši vděčnost a poděkování. V první řadě bychom rádi poděkovali paní Ivaně Hurytové ze Vzdělávací nadace Jana Husa, bez jejíž podpory a trpělivosti by projekt nebyl dokončen. Pavlovi Jančákovi a Heleně Janů patří díky nejen za pomoc při jazykové korektuře. Za cenné připomínky pak děkujeme kolegům Pavlovi Chromému a Petrovi Daňkovi. Vznik této knížky je součástí projektu Cursus Innovati pro Vzdělávací nadaci Jana Husa, zaměřeného na inovaci výuky politické geografie. David Festa, jako hlavní řešitel projektu, děkuje studentům sociální antropologie na FF Univerzity Pardubice, kteří navštěvovali jeho kurzy Politická geografie a Sociální hnutí. Bez jejich podnětů, kritických názorů a pomoci by tato kniha nikdy nevznikla.

*V Praze na Albertově 27. 6. 2007
Jiří Tomeš, David Festa, Josef Novotný*

Úvod

JIŘÍ TOMEŠ, DAVID FESTA, JOSEF NOVOTNÝ

„Svobodná společnost umožňuje velké rozdíly mezi lidmi, jak co se týče povahy rozdílů, tak na základě postavení lidí a jejich skupin. Hranice nerovnosti (ne)slučitelné se svobodou leží teprve tam, kde ti, kdo jsou zvýhodněni, by chtěli upřít právo účasti (na řízení a rozdělování statků) těm, kteří jsou handicapováni či poškozováni, eventuálně je zbavit práva podílet se na sociálním, ekonomickém a politickém vývoji vůbec. Proti obojímu pomůže pouze jediné – základní vybavenost dostupná veškeré populaci světa. K ní patří nejen základní práva pro všechny občany, ale také zajištění základní úrovně životních podmínek, a snad i garantovaný minimální příjem, v každém případě však základní veřejné služby přístupné všem.“

(Ralf Dahrendorf)

„Násilí je prvním východiskem neschopných a posledním východiskem bezmocných.“

(parafráze Isaaca Asimova)

Svět se dynamicky rozvíjí a mění. V některých ohledech se proměňuje tak rychle, že není v silách jedince ani kolektivu odborníků všechny rysy této proměny – v omezeném čase přípravy publikace – postihnout, natož je kvalitně a odpovídajícím způsobem interpretovat a srozumitelně vysvětlit. Nejviditelnějším projevem rozvoje a rychlých změn je patrně technologický pokrok, sycený kontinuálním přílivem inovací. Ty umožňuje především rozvoj přírodních věd a stále dokonalejší poznání dílčích sfér životního prostředí. Na druhé straně je zarážející, jak málo víme o světě jako celku a o společnosti, která jej obývá, resp. jejich interakcích. Navzdory všem úspěchům moderní vědy neumíme (či nechceme) řešit celou řadu problémů, které se díky procesům, jež lze s jistou mírou zjednodušení označovat jako globalizace, staly skutečně globálními. Nejsme úspěšní ani v úsilí, abychom odstranili jeden z nejnesmyslnějších paradoxů naší doby, kterým je naznačený rozpor mezi stupněm instrumentálně-technologické vyspělosti lidské společnosti a její neschopností omezit strádání podstatné části jejích členů.

Proč tomu tak je, představuje velkou otázku i výzvu vědecké obci, politikům i celé společnosti. Neumíme s jistotou, důvěryhodně odpovědět ani na základní otázku, a to zda a jak se svět proměňuje. Děje se tak spíše zásluhou nespoutaných tržních sil a globalizace, nebo aktivitou politiků? Kdo z nich má větší podíl na globálních problémech, jež nás sužují? Zdánlivě je odpověď prostá. Pokud přijmeme neoliberalní koncept sociálně ekonomického rozvoje světa, pak by svobodné působení

tržních sil mělo časem vést k vyrovnávání rozdílů, zejména v geografickém ohledu, tedy mezi zeměmi a oblastmi světa. Že k tomu nedochází, není ani tak důsledkem selhání trhu, jako selhávání nedokonalého institucionálního rámce jeho fungování. Jde o selhání politiků, kteří mají toto fungování zajišťovat, a veřejnosti – voličů, kteří na ně mají dohlížet.

Další principiální otázku představuje, zda politické síly a tradiční politické instituce, tj. státy a mezinárodní organizace, jsou vůbec schopny vývoj světa kontrolovat a řešit jeho problémy. Přitom na začátku uvažování o problémech a konfliktech světa jsme postaveni před problém, jak objekt a předmět studia vymezit. Co je objektem našeho zájmu? Který či jaký svět to je? Ten náš? Svět ve kterém žijeme, resp. který nás bezprostředně obklopuje, v jehož rámci uskutečňujeme většinu interakcí? Přitom o jejich nepřímých dopadech nemusíme mít ponětí nebo alespoň kvalitní informace. Jedná se o jeden svět, nebo je jich více? Kterými sousedy je tento náš svět omezen? Můžeme si být jisti, že naše chování neovlivňuje životy jiných a jinde? Je v pořádku, že vyspělý svět konzumuje asi čtyři pětiny surovin, že přispívá asi dvěma třetinami ke znečišťování Země a přitom jeho podíl na světové populaci je pětinový? Je v pořádku, že se snaží organizovat ostatní svět podle svých potřeb a nikoli podle univerzálních pravidel, která by měla vést nejen ke konkrétní odpovědnosti za vznikající problémy, ale také k uplatňování elementární spravedlnosti při rozdělování pozitivních efektů globalizace a produkce?

Uvedené otázky tak naznačují předmět studia a zájmu odborné i široké veřejnosti, jímž jsou procesy, které svět diferencují a rozdělují, nebo naopak rozdílné světy (často necitlivě) spojují. Zároveň tak generují problémy a konflikty v rámci věčného soupeření individuálních, skupinových (zejména firemních) a národních zájmů. V procesu globalizace a zesilující vzájemné závislosti tyto problémy a konflikty nabývají mnohem rozmanitějších podob než kdykoli v minulosti. Navíc před nás kladou řadu otázek, týkajících se jejich významu, povahy a souvislostí. Ve výše uvedeném duchu je lze generalizovaně prezentovat jako střety a konflikty následujících světů:

- **Světa vyspělých a bohatých** na jedné straně a **chudých a zaostalých** zemí na straně druhé. Nebo také jde o střet **severu a jihu**, resp. **západu a zbytku světa** (*West against Rest*). Podle Wallersteina je svět rozdělen na vyspělé jádro, přechodnou semiperiferii a zaostalou periferii. Vznikají pak častěji konflikty na periferii, protože ji jádro a semiperiferie využívá? Naznačují to neomarxisté, ale nejen oni. Nebo tam vznikají spíše proto, že periferie je na okraji zájmu a umožňuje působení sil, které by ve vyspělejších zemích byly pod kontrolou? V rámci semiperiferie pak konflikty vyvolává především modernizace – rizikový přechod od tradičních, konzervativních a autokratických společností ke společnostem demokratickým a liberálním. Analogii k nim představují podle manželů Tofflerových konflikty, plodící soubor mezi druhou a třetí vlnou, mezi starou, usedlou, hierarchizovanou industriální společností a novou, modernizovanou mobilní informační společností.
- **Světa jednotlivých civilizací**, jak je definoval Huntington. Zásadní střet se přitom odehrává mezi islámskou a křesťanskou, event. křesťansko-židovskou

civilizací. Tento souboj lze také interpretovat jako souboj mezi světem/společností modernizovanou, tudíž sekularizovanou, a mezi světem, kde základní sféry života ovlivňuje náboženství, a který se pod tlakem modernizace hroutí a generuje konflikty. Nejedná se však spíše o střet fundamentalistů na obou stranách konfliktu, jak upozorňují znalci islámu (např. Mendel¹) a znalci reli-
giózních hnutí?

- **Světa míru**, kde vládne islám (dár al-islám), a **světa války** (dár al-harb), jež není pod islámskou kontrolou; nebo, jak provokativně říká Benjamin Kuras, světa, kde islám ještě nevládne.
- **Světa etnických a náboženských aspirací** na jedné straně a **světa multikulturního** či **světa tolerantních společností** na straně druhé. Světa, který charakterizuje politika (souboj) identity nebo politika společných zájmů.
- **Světa univerzálních hodnot** (na nichž se však různé světy nemohou dohodnout), či **světa partikulárních zájmů**, jakkoli definovaných.
- **Světa globalizovaného** (skupin a lidí, kteří podle Kaldorové² hovoří anglicky, používají faxy, e-maily, satelitní telefony a televize, dolary či eura a platební karty a volně se pohybují po celém světě) a **světa marginalizovaného** (plného lidí zapomenutých a odkázaných na primitivní směnu a předurčený způsob obživy, nebo na humanitární pomoc), v němž žijí lidé z globálního světa prakticky vyloučení a odsouzení k přežívání a na milost či nemilost agresivnějších predátorských skupin.
- **Světa původních obyvatel**, kteří chtějí přežít v souladu s přírodou a tradicemi a **světa „nových“ lidí** (jež reprezentuje *homo oeconomicus*) **reálné i umělé spotřeby** – světa či společnosti, která se neřídí jiným zákonem než zákonem zisku.
- **Světa práva** (kde vládou zákony a respekt k nim) a **uplatňování lidských práv** a **světa práva silnějšího**, který zákony uplatňuje selektivně, resp. je upravuje podle svých potřeb, a kde se lidská práva omezují ve prospěch „vyšších“ mocí. Přitom právo si upravují jak autoritativní režimy, které s právem a právy lidí nakládají libovolně, tak i některé demokratické země, a zejména velmoci, jež zase nerespektují práva jiných zemí, resp. mezinárodní konvence.
- **Světa trvale udržitelné úrovně** i rozvoje a **světa neudržitelných podmínek**, devastovaného životního prostředí, které však mohou ten první svět významně narušit, nebo také, jak říká Al Maliki-Levá, **světa trvale udržitelné války**³, který ovšem nemá protipól, neboť o světě trvale udržitelného míru se zatím stále nedá hovořit.
- **Světa vyčerpateľných zdrojů** (surovin a zdrojů obživy) a **nevycherpateľné lidské tvořivosti**, ale také touhy po individuální (sebe)realizaci; nebo také světa, konzumujícího většinu surovin, a světa, který většinu z nich za stále vyšší ceny poskytuje.

1 Miloš Mendel: Islám mezi dialogem a střetem civilizací. Mezinárodní politika 12/2004, s. 10–12.

2 Mary Kaldor: New & Old Wars, Organized Violence in a Global Era. Polity Press, Cambridge 2001.

3 Vladimíra Al Maliki-Levá: Svět trvale udržitelné války a širokospektrální dominance. Britské listy 22. 12. 2006.

- **Světa** (asociálního chování) anonymních **nadnárodních korporací** a (velkých) **privátních firem** (obvykle zaštiťovanými vládami, ohánějícími se národními zájmy), které se kromě akcionářů nikomu ze svých často kontroverzních aktivit nezodpovídají, a **světa nevládních občanských organizací** a **sociálních hnutí**, které vyjadřují bezprostřední zájmy většiny obyvatel a které usilují o spravedlivější podíl na správě vlastních zdrojů, resp. o autonomní (nebo alternativní) způsob života.

Z uvedeného výčtu vyplývá, že v rámci uvedených střetů a tendencí bude velmi obtížné formovat nový stabilní geopolitický systém či architekturu mezinárodních vztahů a systém globální odpovědnosti, které by měly být základem řešení globálních problémů a násilných konfliktů.

Je také zřejmé, že v rámci uvedených střetů lze identifikovat síly a zájmy, které na jedné straně určují povahu geopolitického systému, orientaci jeho vývoje i charakter konfliktů a na druhé straně ty, které mu podléhají. Většina autorů se shoduje v tom, že největší vliv na uspořádání světa mají velmoci. Ty ovlivňují rozdělení moci, jež příslušný geopolitický systém formuje, i jeho proměny. V interakcích velmocí a mocností druhého řádu se rodí nový systém – často v krizích a konfliktech. Vedle geopolitických sil, produkovaných subjektivní vůlí velmocí, idejemi či prozřetelností, působí také nespoutané síly „objektivních“ procesů globalizace. Odborníci se pak přou, nakolik jsou tyto procesy spontánní a nakolik jsou – státy nebo firmami – kontrolované a kontrolovatelné. Je tomu tak i proto, že zvýšená geopolitická aktivita, stejně jako zvýšená mobilita kapitálu, osob a zboží v rámci procesu globalizace, má kontroverzní dopady. Ve vyspělejší části světa globalizace přispívá k rozvoji a k zajištění blahobytu, a to díky uplatnění všech forem mezinárodní „dělby“ práce (kterou však organizuje vyspělé jádro) a outsourcingu. V chudší části světa pak vzbuzuje naději na zapojení do úspěšných podnikatelských struktur, ale přináší také mnoho problémů. Řada oblastí a zemí totiž nedokáže z globalizace nic vytěžít nebo je jí (či alespoň některými jejími procesy) ovlivněna negativně. Rychlé změny, které politická a ekonomická globalizace přináší, vyvolávají stres i v obyvatelích vyspělých zemí, u tradičních a statických společností a kultur pak mohou mít destruktivní účinky a produkují problémy a konflikty.

Konec bipolárního soupeření v rámci systému studené války – nejen v duchu geopolitického uvažování Modelskiho a Taylora – právě takovou změnu představuje. Podle většiny odborníků jsme svědky zrodu nového geopolitického systému (*emerging system*) – systému, založeného na dominanci Spojených států amerických, vítěze studené války a jediné skutečné velmoci. Také proto lze aktivity USA charakterizovat jako nový unilateralismus, který směřuje k umocnění americké síly a potvrzení jejich hegemonie. **Projekt pro nové americké století**⁴ představuje vizi i plán idealistických konzervativních politiků, jak promítnout americkou vojenskou a ekonomickou moc do světa, jak zformovat geopolitický systém v duchu *pax americana*. Představují pak konflikty, které USA při prosazování velmocenských zájmů, ale i univer-

4 Project for the New American Century (PNAC), <http://www.newamericancentury.org/>.

zálních hodnot plodí, jen přechodný jev, nutné zlo na cestě za novou stabilitou? A jsou vůbec USA opravdovým hegemonom, který je schopen světu vnutit svoji vůli? Rozhodně se o to snaží, intenzivně v Iráku, resp. na Blízkém východě, méně již v Afghánistánu či na jiných frontách. Huntington tvrdil, že po válce v Perském zálivu se záliv stal americkým jezerem. Aby se tak skutečně stalo, je nutné na jeho březích posílit americkou přítomnost. Ale podle mnohých odborníků – nejen tradičních kritiků Bushovy politiky, jako je Chomsky, Chossudovsky, Chuaová nebo O'Loughlin, a podle značné části evropské vědecké obce – je tato strategie špatná a neúspěšná, resp. kontraproduktivní. Podle již převažujícího názoru, a to nejen ve světle rysujícího se fiaska v Iráku, schopnost prosazovat velmocenské zájmy USA pozbyly, zejména pro svůj unilateralismus. Na druhé straně se musíme ptát, zda ve světě existuje jiná síla (instituce), která by byla schopna a ochotna vnutit světu alespoň základní pravidla fungování – pravidla, založená na respektování univerzálních (lidských) práv –, když OSN takovou institucí zjevně není. Sociolog Ulrich Beck naznačuje, že snahy USA a mezinárodního společenství o ochranu lidských práv i v rámci suverénních zemí (Kosovo 1999 a Irák 2003)⁵ představují nový a perspektivní trend „militárního humanismu“ nových geopolitických misí. Problémem je ovšem jejich selektivnost, výjimečnost a nejisté výsledky.

Je zřejmé, že svět čeká komplikovanější cesta ke stabilitě, než jak se na počátku 90. let 20. století zdálo. Vypadá to, že žijeme v očekávání nového „světového koncertu“, v němž Evropa, resp. Evropská unie – na rozdíl od USA, Číny nebo Ruska – ještě neví, jaký part v jeho rámci bude, či míní, hrát. Rozhodující silou totiž patrně již nebude vojensko-politická moc, nýbrž schopnost reagovat na problémy doby. Přitom za jeden z nejdůležitějších problémů lze považovat závislost na mizejících energetických a surovinových zdrojích a schopnost zajistit v nových podmínkách trvale udržitelnou úroveň života. Do té doby proto budeme svědky ještě mnoha konfliktů, neboť nové soupeření o (staro)nové zdroje se bude odehrávat v rámci stále více nepřehledné kombinace jeho starých i nových forem, uplatňování idealistických i realistických přístupů a zájmů rozmanitých aktérů, které státy přestávají kontrolovat (resp. nad nimiž ztrácejí, či ztratily moc).

Naznačené geopolitické aktivity nelze oddělovat od globalizace. V řadě ohledů se jedná o rub a líc jedné mince. Přestože se termíny geopolitika a geopolitická aktivita stále používají převážně ve spojení se státy a aliancemi, a přesto, že geopolitické aktivity (rozuměj aktivity zahraničně politické a vojensko-politické) stále představují důležitý nástroj prosazování mocenských zájmů, globalizace pojetí geopolitiky proměnila. Nyní jde vždy a především o prosazování zájmů ekonomických. Geopolitika již není jen nástrojem států, ale také firem a kapitálu. Nejvýznamnější procesy globalizace lze prakticky ztotožnit s nejvýznamnějšími geopolitickými aktivitami, jsou za nimi také stejné síly a instituce – Mezinárodní měnový fond, Světová banka, USA a Evropská unie, nebo také stovky nejsilnějších korporací světa⁶. Nejde přitom

⁵ Ulrich Beck (2005): War is Peace: On Post-National War. Security Dialog, 36 (1), s. 5–26.

⁶ Podle údajů časopisu Forbes odpovídá hodnota cca 1000 nejbohatších společností souhrnu HDP 160 „chudších“ zemí světa.

jen o suroviny a o prioritní zájem o bezproblémový dovoz ropy, který představuje geopolitický imperativ USA, EU, Číny nebo Indie. Moc dosud nejvýznamnějších aktérů – velmocí a jednotlivých států – slábně. Sílí však moc často anonymního kapitálu na jedné straně a síla nevládních občanských aktivit, které se proti ní bouří, na straně druhé. Zesiluje souboj o mediální prostor, o možnosti manipulace voliči, soukmenovci, masami ve prospěch rozmanitých, vesměs však partikulárních cílů. Globalizace tak ovlivňuje život a vývoj světa v mnoha směrech a procesech, jejichž efekty se stále hůře identifikují a interpretují. Co lze však říci téměř s jistotou je, že stále více problémů na lokální a regionální úrovni se stává problémy globálními a tyto globální problémy stále intenzivněji ovlivňují životy a procesy na úrovni lokální.

Tato publikace autorů z řad geografů, sociologů a sociálních antropologů představuje soubor příspěvků, které se řady naznačených problémů/konfliktů dotýkají, naznačují šíři záběru a možnosti přístupů k jejich studiu. V první kapitole se **Alemayehu Kumsa** zabývá koncepty globalizace a globálního uspořádání, diskutuje historické fáze formování globálního systému a v závěru uvádí příklad negativních dopadů fungování mezinárodních finančních institucí v čele s Mezinárodním měnovým fondem. Zajímavá je konfrontace názorů několika známých odborníků na jednotlivé aspekty organizace světového systému. Autor se pokouší poznatky vzešlé z diskuse generalizovat a vyčleňuje čtyři základní proudy přístupů. Představitelem prvního proudu je Immanuel Wallerstein, který klade důraz na ekonomickou dimenzi, resp. na existenci a historický vývoj světového (geoeconomického) systému. Jako zástupce druhého proudu uvádí autor Johna W. Meyera a jeho koncept globálního občanského řádu reprezentovaného universalismem, idejemi pokroku a rovnosti mezi občany a národy. Třetí proud zastupuje Roland Robertson a jeho sociologický pohled na světový kulturní systém. Konečně Niklas Luhman, reprezentant čtvrtého proudu, zdůrazňuje zásadní roli modernizace, spojené s funkční diferenciací společenských systémů, které podmiňují vznik systému globálního.

Kumsův článek představuje pouze určitý vstup do problematiky globalizace, jenž zahrnuje obrovské množství aspektů a projevuje se v řadě kontroverzních procesů a efektů. Mezi ně a nejvíce diskutované patří:

- globalizace nemocí (epidemií), které se šíří rychleji než při omezených kontaktech v minulosti;
- globalizace ekonomická, kterou lze rozdělit na globalizaci obchodu, produkce (celosvětová dělba práce – *headquarters*, surovinové a levné země) a financí, v jejímž rámci se generují jak efekty pozitivní (pohotovostní platby a investování, akvizice), tak efekty negativní (úniky do daňových rájů, praní špinavých peněz, vývoz znečištění, počítačová kriminalita);
- globalizace a prohlubování sociálních rozdílů, jež je výsledkem skutečnosti, že z pozitivních efektů globalizace umí těžit jen někteří, obvykle silnější, vzdělanější a flexibilnější aktéři;
- globalizace vládnutí (*governance*), která je stále, i přes existenci zmíněných a dalších globálních institucí, ještě v raném stadiu rozvoje.

Velký problém představuje globalizace kriminality a s ní související globalizace násilných konfliktů a válek. Např. Manuel Castells⁷ soudí, že celosvětový trend deregulace, privatizace (státy se zbavují kontroly i odpovědnosti za procesy, které ovlivňují) přispívá k rozvoji kriminálních aktivit a jejich globálnímu rozšiřování a propojování. Mizí také hranice mezi kriminalitou jednotlivců a skupin na jedné straně a kriminalitou firem a států na straně druhé. Vývoj integrace Evropy, resp. EU, donedávna skýtal naději na zformování jednotné bezpečnostní politiky, institucí a nástrojů, které by časem mohly negativní vlivy globalizace kriminálních aktivit omezit; ty se však globalizují mnohem rychleji, než se slaďují zájmy národních států. Právě zmíněné sobecké národní zájmy však tomuto vývoji mohou (a také se snaží) zabránit.

Jelikož prakticky všechny kapitoly této knihy se nějakým způsobem vztahují k rozvojovému světu (resp. dotýkají se vztahu mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi), představuje významné téma problematika kolonialismu a postkolonialismu, kterou se ve druhé kapitole zabývá **Hana Horáková-Novotná**. Řada problémů a konfliktů rozvojového světa má totiž kořeny v koloniálním období. Důsledky kolonizačních a dekolonizačních procesů – jak pro kolonizátory, tak i kolonizované společnosti – jsou nadmíru komplexní, mnohvrstevnaté a vykazují jak globální souvislosti, tak globální význam, a to nejen proto, že generují lokální konflikty, ale spíše globální problémy. Také některé geopolitické koncepty a aktivity se realizují, či stále recyklují v duchu (neo)koloniálních tradic uvažování. O tom svědčí např. perspektivní rozdělení světa, kterému budou dominovat Spojené státy americké a Evropa a Spojené státy (východní) Asie, využívající zbytek, tzv. Resourcii, tj. zejména Afriku.

Kromě časoprostorového vymezení kolonialismu a imperialismu autorka v první části příspěvku zmiňuje nejvlivnější teorie imperialismu a diskutuje dichotomii „my“ a „oni“, tedy střet Evropy s „tím druhým“ světem. Dále je stručně charakterizována dekolonizace, její příčiny a důsledky, a rovněž posun od kolonialismu ke koloniálnímu diskurzu. Ve druhé části příspěvku, věnované postkolonialismu, se Hana Horáková-Novotná zabývá různými koncepcemi postkolonialismu, které nedávno našly své uplatnění v rámci postkoloniálních studií na západních univerzitách. Text autorky kriticky hodnotí produkci nejvýznamnějších představitelů postkoloniálních studií – tzv. svatou trojici, kterou tvoří Said, Bhabha a Spivaková. V závěru naznačuje možnosti postkoloniálních studií v české akademické obci.

Také problematika postkolonialismu nabízí řadu studijních otázek a témat, jež úzce souvisejí jak s problematikou globalizace, tak bezpečnostní situace a ozbrojených konfliktů. Lze např. tvrdit, že většina obyvatel současných zaostalých (postkoloniálních) zemí je méně nezávislá a svobodná než před 40–50 lety? Zcela určitě jsou na tom mnohé země ekonomicky hůře než na konci koloniální éry. To, čeho bývalé koloniální velmoci nedosáhly vojensko-politicky, toho v postkoloniální epoše dosáhly ekonomicky a s vynaložením nižších nákladů (stačí např. zkorumpovat vládce a mocenské elity). Nejen provokativní Niall Ferguson⁸ se zamýšlí nad tím,

⁷ Castells, M. (1998): End of Millenium (Vol. 3 The Information Age: Economy, Society and Culture). Blackwell, Oxford, s. 166–205.

⁸ Niall Ferguson: Colossus. Vzestup a pád amerického impéria. Dokořán, Praha 2005.

zda vůbec jsou takové země samy schopny si odpovědně vládnout, tj. ve prospěch většiny jejich obyvatel.

Pokud budeme za primární cíl celosvětového lidského snažení považovat trvale udržitelný rozvoj, pak by podmínkou jeho realizace – vedle (pokusu o) zvládnutí negativních vlivů globalizace a stabilizace geopolitického systému – mělo být zajištění základního lidského práva, práva na život. Přestože optimisté, kteří s koncem studené války avizovali vítězství liberální demokracie a tedy relativně nudnou, totiž klidnou budoucnost, již svůj optimismus ztratili, resp. revidovali (srovnejme vývoj názorů Francise Fukuyamy a jeho díla z let 1989 a 2004 nebo 2006)⁹, naproti tomu řada dalších (např. autoři *Human Security Report* 2005) dokumentuje úspěchy mírového úsilí a zásadní zlepšení bezpečnostní situace ve světě.

Tématu současných válek a ozbrojených konfliktů – také proto, že představují nejvyhrocenější případ sociálních konfliktů – jsou věnovány dvě kapitoly. Jedná se o problematiku atraktivní, ale u nás až donedávna odbornou obcí s výjimkou vojenských kruhů (viz např. *Vojenské rozhledy*) a několika autorů (Balabán, Eichler, Kříž, Rašek, Šedivý) poněkud opomíjenou. Vzhledem k zapojování Česka do evropských a mezinárodních struktur (včetně působení vojenských a policejních jednotek v rámci sil – misí OSN a NATO a včetně humanitárních aktivit v čele s organizací *Člověk v tísní*) začíná být ozbrojeným konfliktům v cizině věnována větší pozornost. Zejména práce mladých autorů (Bílková, Bureš, Ditrych, Kváča, Lindner, Souleimanov, Waisová) naznačují, že mírová studia či studia bezpečnostní problematiky (včetně válek) představují široké pole, na kterém si také autoři země, která byla vždy spíše objektem zájmu silnějších geopolitických sil, než aktérem promlouvajícím do dění ve světě, mohou najít témata, jejichž řešení přispěje alespoň k obohacení široké diskuse na tomto poli.

V prvním článku o příčinách současných válek Jiří Tomeš široké téma „zužuje“ na dvě základní otázky, které zároveň představují dva velké problémy studia ozbrojených konfliktů. První představuje metodologický přístup a používání rozmanitých datasetů válek a konfliktů. Autor naznačuje, že lpění na „exaktních“ kritériích válek a ozbrojených konfliktů (počty obětí, status aktérů, kontinuita) kontrastuje s proměnami, jimiž ozbrojené konflikty po konci studené války prošly, a s jejich stále více postmoderním charakterem. Poukazuje na rozpor, jenž přináší používání zdánlivě přesných počtů válek a bojových obětí a na ně aplikovaných sofistikovaných statistických metod pro situace, kdy naprostou většinu obětí tvoří civilisté a kdy se tedy rozlišování mezi tradiční válkou a dalšími formami ozbrojených aktivit stává – nejen s ohledem na zmíněné oběti – irelevantní. Metodologické problémy pochopitelně ovlivňují nejdůležitější sféru studia konfliktů, tj. vysvětlování jejich příčin. Ve druhé části článku autor v návaznosti na základní teoretické přístupy poukazuje na diskusi o explanaci válek a zdůrazňuje, jak se v tomto ohledu názory odborníků významně liší. Základní spor se vede o to, zda hlavní faktory a příčiny válek a násilných kon-

⁹ Francis Fukuyama: *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*. Cornell University Press, Ithaca, 2004. *Nation-Building: Beyond Afghanistan and Iraq*. Johns Hopkins University Press, 2006.

fliktů jsou povahy kulturní, ekonomické nebo politické. Zejména nové práce (např. Arnsonová a Zartman, Ballentineová a Sherman, Kaldorová, Kalyvas, Sambanis) však již naznačují, že také původní „fundamentalisté“ či „redukcionisté“ (Paul Collier a skupina expertů Světové banky), vyzdvihující ekonomické faktory jako primární příčiny válek a ozbrojených konfliktů, začínají své kvantitativní analýzy doplňovat o kvalitativní studie jednotlivých konfliktů, včetně šetření v terénu, a své závěry poněkud korigovat.

V rámci druhé kapitoly o současných válkách se **Jiří Tomeš** věnuje hodnocení proměny charakteru a obrazu válek a ozbrojených konfliktů, kterou potvrzuje převážná většina odborníků (nikoli však všichni). Jak se svět válek proměnil či v jakých ohledech, o to se však opět vedou spory. Autor nastiňuje ve zkratce řadu aspektů, v nichž jsou konflikty po konci studené války nové. Zároveň však kriticky upozorňuje na to, že skutečně nových prvků je velmi málo. To platí i o proměně geografického obrazu současných konfliktů, která ovšem ukazuje jasnou tendenci jejich koncentrace na periferii světa a podél dělících linií kulturních společenstev.

Oba příspěvky tak chtějí upozornit na skutečnost, jak i přes snahu po objektivizaci studia stále existují možnosti subjektivního přístupu a rozdílné interpretace zdánlivě tak obvyklých či známých jevů, jakými jsou války. Odpověď na otázku, jak konec studené války přispěl k vývoji válek a k proměně jejich obrazu, tak zůstává i nadále otevřená. Přesto lze konstatovat, že již máme o světě konfliktů dostatek poznatků, abychom mohli identifikovat nejen jejich strůjce, ale i formulovat opatření, jak konflikty eliminovat. Chybí však skutečná vůle a supranacionální autorita, která by tato opatření realizovala.

Za nejvýznamnější podmínku mírového, resp. bezpečnějšího rozvoje, se považuje rozvoj sociálně ekonomický a odpovídající zlepšení kvality života. Již jednoduché srovnání zemí podle indexu lidského rozvoje a výskytu ozbrojených konfliktů¹⁰ a humanitárních katastrof dokumentuje zřejmé souvislosti ekonomické úrovně a bezpečnosti. Problémy rozvoje a růstu znamenají také růst problémů, zejména proto, že rozvoj je již z podstaty nerovnoměrný, a to v čase i v prostoru. Celá plejáda vědců (v čele s nositeli Nobelových cen) diskutuje problémy rozvoje a rozvojové pomoci, možnosti implementace úspěšných systémů a modelů ekonomického a společensko-politického systému do zaostalých zemí. Přitom stále neznáme odpověď na takové základní otázky, jako např., zda je demokracie podmínkou úspěšného ekonomického rozvoje nebo naopak.

Příspěvek **Josefa Novotného** k uvedeným otázkám je složen ze tří relativně odlišných částí. V první části se autor pokouší o stručné nastínění přístupů k rozvojové problematice, resp. k otázkám rozvoje chudých zemí. Zdůrazněn je přitom politicko-ideologický kontext rozvoje, neboť vztahy mezi bohatými a chudými (ať už se jedná o země, sociální skupiny nebo jednotlivce) byly vždy do značné míry formovány politicky a ideologicky. Pojítkem druhé a třetí části je problematika nerovností ve společnosti. Cílem druhé části je poukázat na některé důvody, proč se

¹⁰ Human Development Report 2005 (http://hdr.undp.org/reports/global/2005/pdf/HDR05_complete.pdf).

vlastně ekonomickými nerovnostmi ve společnosti zabývat. Zdůrazněny jsou příčinné souvislosti mezi charakterem distribuce příjmů, ekonomickým růstem a mírou (příjmové) chudoby. V rámci současných trendů autor poukazuje na prokazatelné prohlubování příjmových nerovností uvnitř řady rozvojových zemí, který spojuje s některými procesy ekonomické globalizace. Třetí část je věnována pokusu o interpretaci existujících empirických poznatků o vývoji globální příjmové nerovnosti. Autor se také pokouší osvětlit neoprávněnost častých jednostranných prohlášení o zvyšování či snižování světové příjmové nerovnosti. Ačkoliv trend vývoje příjmové nerovnosti na globální úrovni podle něj není jasný, dochází ke změnám ve struktuře této nerovnosti. Klesá relativní význam mezistátních ekonomických rozdílů a roste význam rozdílů vnitrostátních. Závěrem autor naznačuje, že globalizace světovou společnost rozděluje stále zřetelněji po příjmových vrstvách. Upozorňuje tak (mj. i v souladu s přesvědčením řady ekonomů a bezpečnostních expertů) na riziko dalších sociálních problémů a konfliktů, které majetkové rozdíly, a zejména příležitost je (třeba i násilím) změnit, silně stimuluje¹¹.

Další významný problém současného světa představuje právo na sebeurčení, vlastní identitu a na kulturní rozvoj, která se v rozvojovém světě obvykle nerespektují. Je pozoruhodné, že některé národy, i když většinou za cenu velkých obětí, mohou ideu vlastního státu naplnit (Eritrea, Východní Timor, a pravděpodobně Kosovo a Palestina). Jiným vlády států a mezinárodního společenství toto právo ani nedopřejí, ani s jeho realizací nepomohou. Čechensko, turecký či iránský Kurdistán, Tibet, Ujgursko, tamilský Illám, „stát“ Karenů, jižní Súdán představují dlouhodobě odstrašující příklady lhostejnosti vůči principům, kterými se mezinárodní společenství v čele s OSN honosí. Ani tak jasné případy, jako je faktické rozdělení Somálska na funkční Somaliland a nefunkční vlastní (bývalé italské) Somálsko s Mogadišem, nevedou (na rozdíl od problematického Kosova) k procesu jeho uznání mezinárodními společenstvími. Ještě hůře na tom jsou některé původní populace, kterým v jejich vlastních zemích často hrozí zánik. V řadě případů jsou opomíjené „malé“ konflikty spojeny s otázkou přežití některých etnik, např. v Amazonii, Nigérii, Etiopii nebo ve střední Africe (viz tragický osud pygmejů Twa, kteří byli v rámci „první africké války“ dokonce loveni jako zvěř).

Již prvotní globalizace, založená na koloniální expanzi (15.–19. století) připravila Zemi o většinu původních populací, zejména v Novém světě, přičemž tento negativní trend leckde pokračuje. Osud a vývoj řady původních etnik (*indigenous people*) je však v řadě ohledů paradoxní. V Kanadě eskymáckí Inuité získali do správy celou velkou provincii (Nunavut) a v Austrálii byly původním obyvatelům (*aboriginals*) vráceny jejich symboly jako Uluru/Ayers Rock, které nyní mohou spravovat a používat ke svému prospěchu a komerčnímu rozvoji (vesměš proto, že téměř nikdo se

¹¹ Souvislosti globalizace, nerovnoměrného rozvoje a ozbrojených konfliktů dokumentují některé údaje. Např. druhou nejčastější příčinu dětské úmrtnosti v rozvojovém světě představují příjmová onemocnění. Např. Human Development Report 2006 uvádí, že mají ročně na svědomí úmrtí 1,8 milionu dětí, šestkrát více než činil průměrný roční počet všech obětí ve válkách a konfliktech 90. let. Tento údaj je však zavádějící, neboť právě v důsledku válek, uprchlických vln a humanitárních katastrof se prudce zvyšuje obecná, a zejména dětská úmrtnost, zvláště pak v důsledku epidemií.